

ANALITYCZNA SOCJOLOGIA HISTORYCZNA

PERSPEKTYWY DYSCYPLINY

Daniel Płatek
Polska Akademia Nauk

/// Wprowadzenie

Socjologia jest dziedziną wieloparadygmatyczną. Każde zjawisko społeczne można opisać na różne sposoby, poruszając rozmaite aspekty rzeczywistości, przy czym żadna perspektywa badawcza nie rości sobie prawa do ich całkowitego wyjaśnienia. Reprezentanci różnych paradygmatów będą starali się akcentować właściwy im punkt widzenia, nie podważając jednocześnie zbioru aspektów badawczych charakterystycznych dla innych podejść. Przykładowo, teoria funkcjonalna i teoria konfliktu, pomimo że akcentują dwa odmienne, ale uzupełniające się, aspekty rzeczywistości – trwanie porządku społecznego oraz zmianę i zerwanie ładu – rzadko łączone są w jeden model badawczy, który następnie może być zweryfikowany przez badaczy patrzących z odmiennej perspektywy. Wieloparadygmatyczność jest zarówno siłą, jak i słabością socjologii. Z jednej strony daje możliwość – dzięki wykorzystaniu komplementarnych lub konkurujących ze sobą perspektyw badawczych – zrozumienia rzeczywistości społecznej w całej jej złożoności, z drugiej zaś prowadzi do namnożenia podejść cechujących się deskryptywnością i niekonsekwencją w weryfikacji postawionych hipotez. Teorie socjologiczne stają się nieprzekładalne na kategorie operacyjne i tym samym dysponują znikomym potencjałem wyjaśniającym. Odpowiedzią na te słabości miał być program budowy w socjologii teorii formalnej (Hage 1994; Johnson 2008: 81). Kładł on nacisk na testowalność badanych

zjawisk, porównywalność przypadków i kumulatywność wiedzy. Jak dotąd była to jednak tylko propozycja nielicznych badaczy zainteresowanych uczynieniem z socjologii bardziej systematycznego programu dochodzenia do wiedzy o zjawiskach społecznych. Socjologia analityczna jest jedną z propozycji w ramach programu rozwoju teorii formalnej. Można ją uznać za najbardziej wyrazistą z dotychczas podjętych prób integracji teorii socjologicznych w duchu zbliżonym do nauk przyrodniczych (Noguera 2006).

Socjologowie analityczni podzielają przekonanie, że najlepszym sposobem wyjaśniania zjawisk społecznych jest stosowanie teorii średniego zasięgu, bliskich Mertonowskiemu rozumieniu tego terminu (Merton 1957), a zachowania zbiorowości społecznych są wypadkową zachowań jednostek. Działania podmiotów w skali mikro realizują się na poziomie grup i instytucji społecznych, a poziom makro oddziałuje na jednostki poprzez fakty społeczne oraz kontekst, w którym dokonuje się socjalizacja. Program socjologii analitycznej ma służyć pogłębieniu rozumienia zjawisk społecznych o wyjaśnienie mechanizmów ich powstawania. Nie wystarczy zaobserwowanie korelacji pomiędzy zmiennymi, konieczne jest zanalizowanie przebiegu głębokiej zależności pomiędzy poszczególnymi elementami budującymi wyjaśniany mechanizm społeczny. Przy tak skonstruowanych postulatach teoretycznych i metodologicznych szczególną słabość dostrzega się w analizach makrosocjologicznych, co wynika głównie z ich opisowego charakteru, niepozwalającego na zrozumienie zależności przyczynowo-skutkowych. W analitycznej krytyce współczesnej socjologii jakościowej szczególne miejsce zajmują również teorie zbliżone do nauk historycznych. Socjologia historyczna jest jedną z tych dziedzin, które wydają się bardzo odległe od programu socjologii analitycznej.

Angielski socjolog John H. Goldthorpe (2012) za największy problem dotychczasowych opracowań z dziedziny socjologii historycznej uważa metodę odnoszenia źródeł historycznych do użytej teorii. Wykorzystanie materiałów historycznych (szczególnie wtórnych) niesie ze sobą ryzyko, że badacz wybiera *arbitralnie* (Goldthorpe 2012: 72) pewne „fakty” z dostępnego materiału, a następnie buduje z nich *słabą* (tamże: 72) interpretacyjnie konstrukcję teoretyczną. Socjolog historyczny tylko interpretuje coś, co już samo jest interpretacją. Według Goldthorpe’a deskrypcyjna indukcja stosowana najczęściej w socjologii historycznej nie ma większego sensu, gdyż jeśli „wyjaśnienia teoretyczne, wreszcie materiał dowodowy służący do testowania tego wyjaśnienia, można wzajemnie do siebie dopasowywać, to trudno dociec, w jaki sposób uda się osiągnąć jakikolwiek postęp w weryfikacji badanej teorii” (tamże: 45).

Artykuł ma na celu pokazanie możliwości integracji socjologii analitycznej z socjologią historyczną na przykładzie kilku współczesnych prac próbujących łączyć te dziedziny. Socjologia historyczna jest dziedziną bardzo obszerną, mającą swe korzenie w XIX-wiecznej teorii zmiany społecznej. Co więcej, występują duże różnice między socjologią historyczną w Europie i w Ameryce Północnej. Nie jest tutaj moim celem stworzenie wyczerpującego opisu całego pola tej fascynującej dziedziny. Chodzi raczej o wskazanie wątków, które zbliżają omawianą dziedzinę do sposobu myślenia właściwego socjologom analitycznym, i pokazanie nowych możliwości badawczych, które daje takie połączenie. Uważam, że socjologia historyczna może otrzymać nowy impuls badawczy dzięki wykorzystaniu dostępnych archiwów historycznych (źródeł pierwotnych) i zastosowaniu reguł metodologicznych proponowanych przez socjologię analityczną. Dla polskiego czytelnika jest to szczególnie istotne w odniesieniu do polskich archiwów historycznych, które rzadko były dotąd wykorzystywane przez socjologów w analizach z użyciem zaawansowanych narzędzi statystycznych. Integracja dziedzin może dokonać się poprzez uwzględnienie w badaniach socjologów historycznych zarówno założeń socjologii analitycznej dotyczących natury rzeczywistości społecznej, jak i metodologii oraz technik prowadzenia badań. W pierwszym obszarze socjologia historyczna powinna zwrócić się ku koncepcji „strukturalnego indywidualizmu” oraz zmiany społecznej i związanego z nią postulatu badania mechanizmów społecznych. Z kolei w drugim obszarze socjologia historyczna powinna zaczerpnąć z socjologii analitycznej procedurę budowania i testowania modeli wyjaśniających, co pozwoliłoby na głębsze zrozumienie procesów zmiany społecznej, jak również na realizację wymogu powtarzalności badań. Wiąże się to z postulatem budowy uporządkowanych baz danych umożliwiających systematyczne uzupełnianie źródeł w celu rekonstruowania i uzupełniania wyjaśnień mechanizmów społecznych. Socjologowie analityczni dużą wagę przywiązują bowiem do wykorzystywania zaawansowanych technik analizy statystycznej, wśród których znajdują się różne techniki eksperymentalne, quasi-eksperymentalne, modelowanie kontrfaktyczne, modelowanie wieloagentowe – umożliwiające analizę zachowań w przestrzeni mikro i wgląd w społeczne konsekwencje działań jednostek, także w postaci działań zbiorowych (buntów, rewolucji, ruchów społecznych) – oraz analiza sieci społecznych (ang. *social network analysis*), pozwalająca na śledzenie relacji między różnymi elementami (aktorami społecznymi, osobami, pozycjami) i odtwarzanie ich wzorców strukturalnych. Szczególny potencjał dla socjologii historycznej zdaje się mieć ta ostatnia technika, traktowana przez niektórych autorów

jako odrębny paradygmat badawczy (Lazega 2021). Daje ona do ręki socjologa historycznego narzędzie pozwalające zrekonstruować świat relacji społecznych z przeszłości oraz pomagające odpowiedzieć na, przynajmniej niektóre, zagadnienia właściwe tej dziedzinie, takie jak choćby centralizacja organizmów państwowych (Tarrow 1996: 48) czy kwestie przymusu i kontroli (*coercion and control*) (Tilly 1992, 1994; Hechter 2000), a także kształtowanie się zachowań zbiorowych i ich dynamika (zob. Gould 1995).

/// Socjologia analityczna

U fundamentu socjologii analitycznej leży przekonanie, że socjologia nie jest nauką odrębną od nauk przyrodniczych (Boudon 2002). Choć istnieją różne formy jej uprawiania, takie jak esej, reportaż naukowy czy pisarstwo zaangażowane krytycznie, to powinna ona przede wszystkim realizować funkcję poznawczą – czyli odpowiadać nie na pytanie „co” (deskrypcja), ale „dlaczego” (eksplanacja) (Hedström 2005: 2). Postulatem zawartym w omawianym programie jest porządkowanie socjologii poprzez usuwanie z jej obszaru wszelkich nieoperacyjnych konceptów, mglistych definicji, nieprecyzyjnych opisów i truizmów, które, jak uważa Peter Hedström (2005: 1), zwiodły socjologów na manowce abstrakcyjnego metateoretyzowania słabo wspieranego odniesieniami do empirii¹.

Reakcja socjologów analitycznych na dominację w naukach społecznych podejścia „postmodernistycznego” ma swoje konsekwencje w teoretycznych i metodologicznych postulatach. Jednym z obszarów refleksji socjologii analitycznej jest zbiór założeń dotyczących natury rzeczywistości społecznej. Socjologia w odróżnieniu od psychologii nie służy wyjaśnianiu działań pojedynczej jednostki. Głównym przedmiotem jej studiów są struktury społeczne, w których te jednostki funkcjonują, i interakcja między różnymi ich poziomami – makro, mezo i mikro. Jednostka w świecie społecznym wchodzi w relacje z innymi jednostkami, tworząc instytucje, a to „zakorzenienie” oddziałuje zwrotnie na jednostki, które działają zbiorowo i reprodukują istniejące struktury lub budują nowe. Postulowany indywidualizm metodologiczny zwracający uwagę na jednostki jako aktorów tworzących rzeczywistość społeczną jest punktem wyjścia badań empirycznych, nie powinien jednak wzbudzać nieporozumień co do istoty ciągłego napięcia i relacji między jednostkami a strukturami spo-

¹ Jednym z najbardziej rażących przykładów takiego nieklarownego użycia definicji jest według Hedströma (2005: 4) pojęcie *habitusu* Pierre’a Bourdieu. Za inny często przywoływany przykład służy pojęcie *władzy* Michela Foucaulta (Noguera 2006: 15), uznawane za jaskrawy wyraz „post-strukturalizmu” w naukach społecznych.

lecznymi. Podejście to według Larsa Udehna (2001) powinniśmy nazywać raczej „strukturalnym indywidualizmem”. Oznacza to, że społeczeństwo nie jest zbiorem zatowizowanych jednostek podejmujących autonomiczne decyzje, ale zbiorem jednostek zależnych i od siebie, i od wyniku (często nieprzewidywalnego) podejmowanych wspólnie działań. Socjologia analityczna nie odrzuca intencji, uczuć i przekonań aktorów społecznych, ale sytuuje je w świecie ograniczeń społecznych będących wynikiem interakcji międzyludzkich. Nie należy zatem mylić tego podejścia z założeniem wąskiej racjonalności utożsamianym często z podejmowaniem suwerennych decyzji w obszarze ekonomii.

Drugie założenie socjologii analitycznej koncentruje się na kwestii działania społecznego i zmiany społecznej. Socjologowie analityczni proponują wyjaśnienie bazujące na zależnościach przyczynowo-skutkowych. Idą jednak dalej, przyjmując postulat, że badanie procesów społecznych powinno wykraczać poza poszukiwanie statystycznych korelacji między zmiennymi. Próba odejścia od deskrypcji w naukach społecznych zakłada udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, co znajduje się w „czarnej skrzynce” pomiędzy skorelowanymi czynnikami. Dane wejściowe, którymi dysponują uczeni, często nie pozwalają na prześledzenie mechanizmu prowadzącego do powstania zaobserwowanych prawidłowości wyjściowych. Znajdują się one bowiem w „czarnej skrzynce”, w której „brakuje” informacji potwierdzających przebieg relacji między zdefiniowanymi elementami oraz ich własnościami w danym związku przyczynowym. Pojawia się tutaj kategoria „mechanizmu”, który musi zostać wyjaśniony. Przez jego pryzmat socjologowie analityczni postrzegają funkcjonowanie społeczeństwa. Poziom makrosocjalny dostarcza wiedzy o kontekście społecznym, w którym funkcjonuje dany mechanizm. Procesy społeczne zaś realizują się na poziomie mezo poprzez działania jednostek na poziomie mikro. Celem każdego badania staje się zatem jak najdokładniejsze odtworzenie mechanizmu generującego zarówno trwanie, jak i zmianę społeczną.

Projekt analityczny zakłada połączenie wskazanych wyżej założeń w celu osiągnięcia wysokiej spójności wyjaśniania analizowanych zjawisk i odpowiedzi na pytania „dlaczego” oraz „jak” przebiegają procesy społeczne. W praktyce postulaty te były realizowane różnie. Wielu socjologów analitycznych skierowało swoją uwagę na poszukiwanie uniwersalnych mechanizmów społecznych². Wśród nich najbardziej znany jest efekt św.

² Nie ma tutaj miejsca na opisywanie wszystkich pól zainteresowań socjologów analitycznych, czytelników odsyłam do zbioru pod redakcją Petera Hedströma i Petera Bearmana *The Oxford Handbook of Analytical Sociology* (2009).

Mateusza. Interpretacja zaproponowana po raz pierwszy przez Mertona (1968) zakłada, że nawet niewielkie różnice w statusie społecznym powodują, iż osoby o wyższym statusie będą otrzymywać więcej zasobów niż osoby o niższym statusie. Efekt ten ma charakter kumulatywny, co oznacza, że w wielu dziedzinach życia społecznego ci, którzy posiadali w punkcie wyjściowym więcej, będą zdobywali jeszcze więcej od tych, którzy znajdowali się na niższej pozycji. Efekt ten ma też charakter autowzmacniający. Jak pisze Roger Gould, badacz rozwijający interpretację Mertona,

niepewność i subiektywność są nieodłącznie związane z naszymi ocenami innych ludzi, co prowadzi do samonapędzającego się procesu, w którym zbiorowo stosujemy się do ocen dostarczanych przez społeczeństwo, a tym samym zatwierdzamy już istniejące oceny, potwierdzając status ocenianych osób. (Gould 2002: 1148)

Wczesne prace nad tym zjawiskiem koncentrowały się na analizach trajektorii karier w nauce (Cole, Cole 1973; Allison, Stewart 1974). Wskazano chociażby na pozytywną zależność między prestiżem wydziałów i uniwersytetów a otrzymywaniem grantów niezależnie od jakości badań. Phillips (2001) i Podolny (1993) w analizach firm dostarczających różne usługi i produkty (firmy prawnicze, sektor bankowy, winiarnie) wykazali, że podmioty o wyższym statusie na rynku łatwiej dostarczały mniej kosztownych usług lub produktów niż ich odpowiednicy o niższym statusie, a różnica ta wzmacniała i powiększała wszelkie początkowe różnice statusu. Studia nad tym efektem zostały rozszerzone na kwestie prestiżu i wydajności pracy w organizacjach, a także na analizy wpływu pochodzenia na sukces edukacyjny (Kerckhoff, Glennie 1999) czy też eksperymenty w obszarze nieformalnego wynagradzania i produktywności na płaszczyźnie online (Restivo, van de Rijt 2012).

Kolejnym klasycznym mechanizmem opisywanym przez socjologów analitycznych było zjawisko „samospelniającego się proroctwa”. Zakłada ono, że ludzie „błędnie myślą, że ich przekonania podążają za rzeczywistością, podczas gdy w rzeczywistości ich przekonania ją tworzą” (Biggs 2009: 299). Michael Biggs (2009) wyjaśnia, że studia nad tym zjawiskiem były poświęcone różnym obszarom tematycznym. Badano np. wpływ zewnętrznych oczekiwań wobec uczniów odnośnie do wyników przeprowadzanych testów (Jussim, Harber 2005; Jussim, Eccles, Madon 1996). Badania wykazały, że oczekiwania, które są zawyżone, mają większy wpływ na podniesienie ocen pracy niż oczekiwania, które są niedoszacowane. Wpływ

„samospelniającego się proroctwa” najsilniej oddziałuje jednak na wyniki osób, które już wcześniej plasowały się poniżej średniej. Innym ciekawym obszarem identyfikacji tego mechanizmu, któremu poświęcono obszerną literaturę (por. Biggs 2009: 304), była problematyka „baniak finansowych” i rozprzestrzeniania się paniki giełdowej napędzanej przez przewidywania dotyczące upadku banków.

Za najbardziej zbliżony do zagadnień socjologii historycznej obszar badań socjologii analitycznej (szczególnie jej amerykańskiej odmiany – zob. Barkey 2009) należy uznać tematykę działań zbiorowych i dynamiki społecznej, widzianą szczególnie w perspektywie średniego zasięgu. Jest to bardzo obszerny dział badań, którego twórcy stosunkowo niedawno nawiązali bliższy dialog z podejściem analitycznym, włączając w debatę teoretyczną także socjologów historycznych (zob. Barkey 2009). Wczesne, podejmowane przez socjologów bliskich tradycji analitycznej, próby budowy formalnego modelu działania nie wybiegały poza propozycje rozwiązania problemu kontroli działania zbiorowego wśród uczestników zorientowanych na realizację interesu jednostkowego (Elster 1989). Problem ten sprowadzał się do uwydatnienia sposobów, w jakie, z założenia racjonalne jednostki, przelamują orientację na swój indywidualny interes w imię celów zbiorowych (tzw. efekt gapowicza, ang. *free-ride problem*). W latach 60. Mancur Olson (2012 [1965]) zauważył, że rozwiązanie problemu gapowicza leży w zachętach, którym poddawani są racjonalni aktorzy. Są oni zachęceni przez selektywne bodźce do przyczyniania się do budowy dobra publicznego. Bodźce te nagradzają kooperujących uczestników działania lub karzą tych, którzy nie współpracują (Baldassarri 2009: 397).

Kolejne teorie osadzone w tym paradygmacie rozwijały koncepcję Olsona. Przykładowo teoria gier położyła nacisk na współzależność aktorów, śledząc wynik gier w układach relacji między dwoma lub więcej osobami (Baldassarri 2009: 398). Modyfikacje wprowadzały zmienne do układu gry prowadzonej między egoistycznymi jednostkami, włączając w to modele uwzględniające doświadczenie uczestników, normy społeczne czy zróżnicowanie posiadanych zasobów (Baldassarri 2009: 398). Dopiero przełamanie dominującej wizji konfliktu między zorientowanymi na realizację własnego interesu jednostkami a dobrem wspólnym pozwoliło na uwzględnienie w problematyce działania zbiorowego bardziej złożonych czynników wyjaśniających i tym samym rozwój modeli zakładających historyczną zmienność grup społecznych. Podwaliny pod teorie zbiorowego działania wychodzące poza założenia o niezbywalnie egoistycznej naturze ludzkiej i rynkowej grze o zasoby położyła Elinor Ostrom (1990, 1998, 2000). W jej

ujęciu na społeczeństwo składają się nie tylko egoistyczne jednostki, a instytucje społeczne wytwarzają normy, które orientują aktorów na kooperację w ramach działań zbiorowych. Innymi słowy, orientacja na egoistyczny racjonalizm nie jest czymś naturalnym dla człowieka, wprost przeciwnie – działanie ludzkie zakorzenione jest ewolucyjnie w normach skłaniających raczej do altruizmu. Tym samym Ostrom otworzyła ramy formalnego modelu służącego do analizy instytucji oraz kontekstów, w jakich odbywa się działanie zbiorowe. Podejście to nie negowało istnienia jednostkowego interesu, ale ukazało, że podlega on oddziaływaniu zmieniających się norm i instytucji, a zatem działanie zbiorowe można pełniej wyjaśnić, odwołując się zarówno do zmiennej tożsamości grup społecznych, jak i do wzorów indywidualnych preferencji aktorów (Baldassarri 2009: 401).

Dopiero socjologowie ruchów społecznych zdołali wzbogacić dotychczasowe modele działań zbiorowych o nowe elementy, wśród których nacisk położono na czynnik czasu. Jak pisze Delia Baldassarri (2009: 393), główną zasługą szkoły badań ruchów społecznych było obalenie starego przekonania, że tłum jest zbiorowiskiem irracjonalnym (Tilly 1978; McAdam 1999). Analizy odchodziły od psychologizowania zachowań zbiorowych. Wyjaśnianie reakcji tłumu, wybuchów gniewu czy depriwacji w kategoriach spontanicznych zostało zastąpione próbami połączenia szerszych czynników strukturalnych z wymiarem tożsamości uczestników działań zbiorowych oraz osadzeniem ich w sieciach relacji społecznych. Analizowano proces polityczny i struktury możliwości politycznych stojące przed nowoczesnymi ruchami społecznymi (Kriesi 1995). Opracowano nowe metody analizy, które umożliwiły empiryczną analizę procesu zmiany społecznej. Charles Tilly jako pierwszy wykorzystał historyczne archiwa prasowe do tworzenia katalogów zdarzeń (*Protest Event Analysis – PEA*) (Tilly 2009). Podjął próbę zrekonstruowania dynamiki zmian zachodzących w organizacji działań zbiorowych i kategoryzacji repertuarów protestów. Technika ta była kamieniem milowym w rozwoju analitycznie zorientowanej socjologii historycznej, gdyż umożliwiła bardziej systematyczne śledzenie zmian w działaniach zbiorowych oraz estymowanie rozmiarów historycznych protestów zarówno pod kątem uczestnictwa, jak i liczby wydarzeń w czasie (zob. Biggs 2018). PEA umożliwiła także standaryzację danych historycznych o działaniach zbiorowych poprzez wprowadzenie kwestionariuszy pytań zadawanych zbiorom archiwalnym. Dzięki temu zorientowane analitycznie i historycznie prace z dziedziny socjologii ruchów społecznych mogły uzyskać odpowiedzi na pytania o struktury mobilizacji – sposoby rekrutacji do ruchów społecznych, struktury wymiany zasobów

i formy organizacji (McAdam 1988; Obershall 1993). Często wykorzystywano także analizę sieci społecznych (*Social Network Analysis*, zob. Diani 2003), próbując odpowiedzieć na pytania o formowanie się koalicji protestów, długofalową współpracę ruchów i organizacji politycznych (Wada 2005), a także o umiejscowienie aktywistów w strukturze sieci, które generuje wzory uczestnictwa w wydarzeniach o charakterze protestacyjnym (Edwards, Crossley 2009)³.

Wzbogacając model formalny oparty na zakładanych immanentnych właściwościach jednostki ludzkiej o czynniki wobec niej zewnętrzne, socjologowie analityczni utworzyli pomost łączący ich z socjologami ruchów społecznych i socjologami historycznymi. Jednocześnie ruch w stronę ukontekstowania badań przyczynił się do rozbitcia spójnego modelu formalnego, przystosowanego do analizy endogennych mechanizmów powstawania zjawisk społecznych i koncentracji na zjawiskach o charakterze uniwersalnym. Stworzyło to ponownie potrzebę określenia spójnych ram formalnych teorii i metody badawczej wylonionej spośród wielu współczesnych propozycji wyjaśniania mechanizmów działań zbiorowych – teorii, która w większym stopniu niż dotychczas uwzględniałaby element zmienności otoczenia społecznego badanych aktorów.

/// Socjologia historyczna

W książce *Visions and Methods in Historical Sociology* pod redakcją Thedy Skocpol (1984) dokonano użytecznego rozróżnienia postaw metodologicznych, które najczęściej charakteryzują prace uczonych uprawiających socjologię historyczną. Są to: 1) wyjaśnianie na podstawie abstrakcyjnych schematów teoretycznych; 2) tworzenie wyjaśnień interpretacyjnych; 3) poszukiwanie przyczynowości i regularności porównywanych procesów historycznych.

W pierwszym przypadku socjolog z góry narzuca badanym faktom gotowy schemat teoretyczny. Przyjmowanie apriorycznych założeń jest próbą uogólniania zasad rządzących rzeczywistością. „Teoretycy” są skoncentrowani na tworzeniu nowych ram pojęciowych i nowatorskich modeli wyja-

³ W analizie sieci społecznych do niedawna nie uwzględniano czasowej zmienności struktury sieci. Aby zaobserwować zmianę, posługiwano się najczęściej grafami ilustrującymi poszczególne odcinki czasu. Badanie ewolucji sieci stało się możliwe dopiero dzięki rozwojowi zaawansowanych modeli statystycznych: modelu stochastycznego zorientowanego na aktora (*stochastic actor-oriented models*, zob. Snijders 2001, 2011), symulacji statystycznych (Morris, Kretzschmar 1995, 1997; Moody 2002; Kontoleon, Falzon, Pattison 2013), techniki relacyjnego modelowania wydarzeń (*relational event model*, zob. Butts 2008), polegającej na analizowaniu udziału aktorów w łańcuchach wydarzeń, oraz nowych technik wizualizacji sieci połączonych z opisem statystycznym (Broccatelli, Everett, Koskinen 2016).

śniających. Znajdują się w tym gronie klasyczni autorzy socjologii historycznej, m.in.: Perry Anderson, Shmuel Eisenstadt, Reinhard Bendix, E.P. Thompson, a także, przynajmniej w swoich wczesnych pracach, Charles Tilly. Dobrym przykładem takiego podejścia jest też twórczość Immanuela Wallersteina (zob. Wallerstein 1974) podporządkowana holistycznej wizji systemów-światów. Do tego nurtu może być również zaliczona współczesna porównawcza makrosocjologia. Głównym przedmiotem jej badań są długofalowe analizy procesów rozwojowych instytucji, mechanizmów zmiany instytucjonalnej oraz trwania układów instytucjonalnych. Dobrym przykładem są studia Richarda Lachmanna nad rozwojem różnych form kapitalizmu w Europie. Lachmann (2000) analizował ewolucję instytucji ekonomicznych i politycznych. Szczególną uwagę zwrócił na relacje między elitami feudalnymi, duchownymi, dworem a urzędnikami. Autor wskazał, że w nowożytnej Europie występowała dynamika konfliktu, która w jednych krajach podtrzymywała gospodarkę folwarczną, podczas gdy w innych skłaniała elity do przekształcenia instytucji kontroli nad ziemią i pracą.

Ze względu na to, że procedura makrosocjologów historycznych bazuje na dedukcji, jej przyjęcie może prowadzić do bezrefleksyjnej selekcji faktów tak, aby pasowały do zastosowanej teorii. Niebezpieczeństwo polega więc na tym, że fałszywe założenie początkowe może prowadzić do fałszywych wniosków końcowych. Badacze stosujący to podejście najczęściej traktują teorię tylko jako pewną ramę ułatwiającą im organizację materiału historycznego lub przedstawienie błyskotliwej tezy na temat przeszłości. Pomimo że w tego typu socjologii historycznej wykorzystuje się modele teoretyczne, to są one przyjmowane bez uprzedniej eksploracyjnej analizy materiału empirycznego.

Podejście interpretacyjne zakłada badanie świadomości ludzi uczestniczących w procesach historycznych. Analiza tego typu niesie za sobą widzenie zjawisk historycznych w całej ich niepowtarzalności, podkreślanie tego, co szczególne i wyjątkowe. Stosuje się tu kategorie i pojęcia służące do opisu, jaki sens badane procesy miały dla zwykłych ludzi z przeszłości. Przykładem tego typu prac jest nurt historii mówionej (*oral history*), mikrohistorii lub historii kulturowej (zob. Zemon-Davies 2011 [1983]; Ginzburg 1989; LeRoy Ladurie 1988). Na fali zwrotu kulturalistycznego we współczesnej socjologii historycznej wyodrębnił się także nurt inspirowany antropologią (zob. Adams, Clemens, Orloff 2005; Bonnell, Hunt 1999). Uwagę kieruje się tutaj na interpretację znaczeń, jakie jednostki osadzone w strukturach społecznych przypisują do dziejących się wydarzeń. Dla Ka-

ren Barkey (2009: 716) dobrym przykładem tego nurtu jest książka Richarda Biernackiego (1995) poświęcona dwóm różnym sposobom rozumienia pracy i rozwoju gospodarczego w Niemczech i Wielkiej Brytanii w latach 1640–1914. W tym nurcie należy także umieścić liczne prace poświęcone tożsamościom narodowym i wynikającym z nich sposobom uprawiania polityki⁴.

Procedurą badawczą rządzi tu opis narracyjny (idiografizm). Autorzy z tego kręgu wykorzystują dostępne przekazy i dzieła literackie do odtworzenia specyficznego pojmowania przez ludzi własnej przestrzeni społecznej i dziejących się wydarzeń. Słabością tego podejścia jest to, że trudno stworzyć, posługując się takim opisem, schemat analityczny, a tym samym dokonać generalizacji przez porównanie z innymi przypadkami.

Trzecia postawa metodologiczna jest najbardziej zorientowana empirycznie – łączy procedury dedukcyjne z indukcyjnymi. Socjologowie historyczni stosują ją stosunkowo najrzadziej. Specyfika uprawiania socjologii historycznej powoduje, że trudno uciec zarówno od opisu faktów historycznych, jak i od wysiłku teoretyzowania – umieszczania ich w ramach abstrakcyjnych schematów. Zastosowanie reguły dedukcyjnej oznacza, że analiza powinna służyć uporządkowanemu testowaniu teorii. Z drugiej strony, dwóch wybitnych socjologów historycznych, James Mahoney i Dietrich Rueschemeyer (2003), uważa, że należy swobodnie poruszać się między materiałem historycznym a teorią, udoskonalając teorię i pojęcia. Innymi słowy, materiał empiryczny służy zarówno doskonaleniu teorii, jak i jej testowaniu. Połączenie indukcji i dedukcji umożliwiłoby uchwycenie najbardziej istotnych partykularizmów badanego przypadku oraz dokonanie syntezy – porównywania na wyższym poziomie ogólności – wzorów mechanizmu zidentyfikowanego w różnych kontekstach historycznych.

Dwóch autorów używa wskazanej wyżej procedury w badaniach empirycznych, łącząc socjologię analityczną z socjologią historyczną w sposób, który można uznać za wzorcowy dla postulowanej tutaj analitycznej socjologii historycznej. Roger V. Gould w swojej książce *Insurgent Identities: Class, Community and Protest in Paris from 1848 to the Commune* (1995) punktem wyjścia wyjaśnienia rewolucyjnego zrywu Komuny Paryskiej uczynił nie abstrakcyjne klasy społeczne, lecz sąsiedztwa dzielnic Paryża mobilizujące się na bazie sieci lokalnych tożsamości. Przelamał tym samym nie tylko teoretyczne schematy wyjaśniające zakorzenione w tradycji marksistowskiej socjologii historycznej, lecz także wprowadził do analizy wymiar działa-

⁴ Na gruncie polskim warto zwrócić uwagę na pracę Tomasza Rawskiego *Boszniacki nacjonalizm. Strategie budowania narodu po 1995 roku* (2019).

jących jednostek. Posługując się wnioskowaniem indukcyjnym – poprzez eksploracyjną analizę sieci relacji sąsiedzkich – zdołał zaobserwować istnienie ukrytego mechanizmu mobilizacji zbiorowych na gruncie bliskości zamieszkiwania. Zmienna ta okazała się wyjaśniać znacznie precyzyjniej mechanizm formowania się protestów niż narzucona odgórnie makrosocjologiczna kategoria klasy społecznej.

Drugi uczony, Peter Bearman, w całej swojej karierze propagował wizję połączenia socjologii analitycznej i socjologii działań zbiorowych. Często też sięgał po dane historyczne. W artykule *The Course of Law: State Intervention in Southern Lynch Mob Violence 1882–1930* (Makovi, Hagen, Bearman 2016) posłużono się danymi prasowymi (PEA) o wydarzeniach o charakterze samosądu na czarnoskórych mieszkańcach Stanów Zjednoczonych, by określić czynniki kształtujące mobilizację tłumów. W analizie uwzględniono zarówno kontekst społeczno-polityczny XIX-wiecznych stanów południowych USA, jak i „mechanizm wewnętrzny” formujący zbiorowiska w lokalnych społecznościach. Poprzez model interakcji kilku typów aktorów, wśród których aktorzy nielokalni uwikłani byli w interwencji przeciwko samosądom, Bearman i współpracownicy określili czynniki sprzyjające rozproszeniu się tłumów. Problematyka ta stała się podstawą do testowania szerszej teorii – selektywnej teorii przemocy zbiorowej. Stathis Kalyvas (2006: 389) uważa, że dokonywany przez tłum samosąd jest przykładem przemocy selektywnej, czyli, podobnie jak wojna domowa, przemocy wysoce spersonalizowanej. Jej główną cechą jest asymetryczność dystrybucji informacji między różnymi uczestnikami wydarzenia – żaden aktor nie posiada pełnej informacji o innych aktorach zdarzenia. Analizuje się nie indywidualne bądź zbiorowe motywy podjęcia linczu czy też czynniki ekonomiczne (rywalizacja między czarnoskórymi a białymi Amerykanami), ale grę współoddziaływań aktorów i jej wynik. Wzór interakcji między uczestnikami wyznacza przebieg linczu w procesie przemocy zbiorowej. Tym samym teoria może być testowana w różnych kontekstach historycznych, jeśli tylko istnieją odpowiednie zbiory danych. Najczęściej linczu był analizowany głównie w kontekście południa Stanów Zjednoczonych ze względu na bogate zbiory archiwalne, ale podejmowano też próby przeniesienia ram teoretycznych w obręb innych krajów, np. Turcji, gdzie tego typu zdarzenia były stosunkowo częste zarówno obecnie, jak i w imperium osmańskim (Aykut 2011).

Innym obszarem zainteresowań analitycznie zorientowanych socjologów historycznych są organizacje i mechanizmy ich dostosowywania się do szerszego kontekstu strukturalnego. Amerykańską socjolożkę Emily

Erikson szczególnie interesuje ewolucja struktur organizacyjnych korporacji handlowych we wczesnych etapach rozwoju kapitalizmu. Swoją książkę (2014) poświęciła rozwojowi Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej, która działała od 1600 do 1858 r. na terenie dzisiejszych Indii, w Azji Południowo-Wschodniej i na Dalekim Wschodzie. Przez kilka wieków działalności otrzymywała od monarchów brytyjskich liczne licencje handlowe i przywileje. Główne pytanie, jakie zadaje sobie Erikson, to: jak zarząd sprawował kontrolę nad rozszanymi po całym świecie biurami korporacji i swoimi pracownikami oraz do jakiego stopnia, utrzymując scentralizowaną kontrolę, firma była w stanie dokonywać ekspansji na kolejne obszary świata? Odpowiedź została udzielona za pomocą analizy sieciowej. Autorka zebrała dokumenty handlowe dotyczące szlaków pozaeuropejskich podróży statków Kompanii przez cały okres jej istnienia. Na podstawie obliczeń długości tras handlowych i czasów postojów w portach, gdzie Kompania miała swoje biura, i tam, gdzie ich nie posiadała, Erikson odtworzyła wzór działania tej korporacji. Skomplikowana struktura zdecentralizowanej sieci kontaktów, łącząca prywatnych kontrahentów i kompanijnych handlowców, zapewniła organizacji możliwość rozwoju i ekspansji na obszarze Azji. Kluczem do komercyjnego sukcesu było stworzenie systemu zarządów portów i statków, których załogom pozostawiano dużą swobodę w zaspokajaniu prywatnego interesu, kontrolując tylko wpływy handlowe będące przedmiotem kontraktu z Kompanią. Decentralizacja zarządzania zachęcała prywatnych kontrahentów do dłuższego pozostawiania poza Europą i eksplorowania lokalnych rynków. Rynki te były następnie włączane w sieć lokalnych agentów korporacji. Zagęszczenie sieci powodowało, że handel nawet na duże odległości przestawał stanowić problem, jakim był dla niezrzeszonych kupców. Zatem nie całkowita centralizacja struktury i tworzenie drogich narzędzi administracyjnego nadzoru nad przepływem towarów, ale stopniowa decentralizacja i dzielenie zysków pomiędzy drobniejsze podmioty stanowiły klucz do rozwoju jednej z największych wczesnokapitalistycznych firm handlowych. Siła analizy Erikson polega na zgromadzeniu materiału badawczego dotyczącego wszystkich jednostek handlowych Kompanii i pokazaniu ich współoddziaływania wewnątrz sieci w długim okresie. Za pomocą grafów sieci możliwe jest ukazanie korporacji jako struktury funkcjonującej poprzez wymiany zasobów pomiędzy swoimi licznymi odgałęzzeniami oraz głębsze zrozumienie wewnętrznego sposobu funkcjonowania organizmu, który na zewnątrz wydaje się spójną całością doskonale kontrolującą podległe sobie obszary, tak jak najczęściej widzieli Kompanię Wschodnioindyjską historycy.

W tym duchu został także napisany artykuł Paula D. McLeana *Patrimonialism, Elite Networks, and Reform in Late-Eighteenth-Century Poland* (2011). Jest to analiza szczególnie interesująca dla polskiego czytelnika, gdyż wprowadza nowatorski sposób myślenia w, zdawałoby się, uporządkowaną materię dziejów szlachty i Konstytucji 3 maja. McLean podjął próbę zrozumienia tego, w jaki sposób uprzednio chaotyczny sposób sprawowania władzy politycznej może stać się uporządkowany. Jest to cel wyraźnie zakrojony jako analiza uniwersalnego problemu przemiany stanów systemu. XVIII-wieczna Polska jest jego ilustracją. Autor zwraca uwagę, że patrymonialne sieci zależności w XVII- i XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej opierały się na rozdrobnieniu posiadłości ziemskich magnaterii i chaotycznej polityce kruchych aliansów jednych frakcji przeciwko drugim. Ten sposób rywalizacji stanu szlacheckiego spajała sieć strategicznych małżeństw. Polityka krajowa charakteryzowała się rywalizacją o wpływy na słabą monarchię elekcyjną i zmieniającymi się sojuszami szlachty. Pod koniec XVIII w. kompozycja sieci społecznych między frakcjami elit zaczęła jednak ewoluować w kierunku większej konsolidacji rodów zarówno pod względem ekonomicznym, jak i politycznym. Ustawodawstwo z 1791 r. nie tyle rozbiło patrymonialne zależności, ile przypieczętowało proces konsolidacji sieci interesu elit. Ciągłe jednak funkcjonowanie Rzeczypospolitej Obojga Narodów oparte było na patrymonialnych zależnościach, symbolicznie scentralizowanych teraz w osobie dziedzicznego monarchy. Patrymonializm nie został całkowicie zniesiony, ale – poprzez zagęszczenie sieci społecznych – połączony w jeden organizm polityczny. McLean dochodzi do wniosku, że konsolidacja państwa nie odbyła się poprzez oddziaływanie świątlnych idei czy wybitnych przywódców, ale poprzez zmianę konfiguracji sieci społecznych między rodami, co może wydawać się tezą kontrowersyjną, szczególnie jeśli za punkt wyjścia bierzemy tradycyjną historyczną narrację z całym bagażem opowieści o wpływie wielkich jednostek czy republikańskich idei na formowanie się nowoczesnego państwa polskiego. Pokazanie procesu dynamiki sieci może zupełnie odwrócić spojrzenie na historię przez pryzmat tzw. wielkich wydarzeń. Zmiana konfiguracji sieci przekształca konfigurację interesów i ciągnie za sobą dalsze przemiany polityczne. Co więcej, analiza tego typu nie wyczerpuje swojej istotności jedynie w jednym analizowanym przypadku. McLean dostrzega analogie między XVIII-wieczną Polską a dzisiejszym Irakiem. Receptą na niedostatki słabego państwa wydaje się zatem nie silne przywództwo czy nowoczesna idea, ale konsolidacja sieci elit tak, aby zaczęły działać we wspólnym interesie.

/// Podsumowanie

Socjologowie historyczni koncentrowali się głównie na badaniach empirycznych, rzadko podejmując wysiłek metateoretycznego określenia pozycji swojej dziedziny w obszarze paradygmatów socjologicznych i szkół metodologicznych. Choć program metodologii dla socjologii historycznej wskazywał już w latach 70. (Stinchcombe 1978) na konieczność włączenia do rozważań „głębokich analogii przyczynowych” między procesami historycznymi, głębsze zainteresowanie kierunkiem analitycznym dało się zauważyć dopiero w pracach poświęconych działaniom zbiorowym i ruchom społecznym. Doug McAdam, Sidney Tarrow i Charles Tilly w pracy *Dynamics of Contention* (2001) wskazywali na potrzebę uwydatnienia kompleksowości opisu zjawisk dziejących się w przestrzeni pomiędzy zmobilizowanymi jednostkami, grupami społecznymi a zewnętrznymi dla nich strukturami możliwości politycznych, które tworzy strona państwowa i różnorodne układy koalicji lub konflikty w łonie elit politycznych. Podejście *polityki sporu* (*Contentious Politics*) akcentowało relacyjny charakter mobilizacji zbiorowych i postulowało badanie ich wewnętrznej dynamiki, było także otwarte na analizę konfiguracji czynników na różnych poziomach rzeczywistości społecznej. Siła tego podejścia leży w samym pojęciu *sporu* jako stosunkowo nowej jednostce analizy socjologicznej. Analizie podlega struktura długofalowych napięć i zmian w mobilizacjach działań zbiorowych, a nie tylko pojedyncze mobilizacje. Podejście to opiera się na założeniu, że wszystkie formy zbiorowych wystąpień – rewolucje, bunt, rebelie, protesty, petycje czy listy protestacyjne – można pomieścić w kategorii zbiorowych działań spornych (*contentious collective actions*), zilustrowanych jako strumień zdarzeń podlegający specyficznej dynamice relacji między jednostkami, grupami społecznymi a makrostrukturami możliwości politycznych (Tarrow 1998: 3). Umożliwia to śledzenie mobilizacji w dłuższym ujęciu czasowym i zrozumienie jej sekwencyjnego charakteru, na który wpływ mają czynniki z mikro- i makropoziomu zjawisk społecznych. Punkt ciężkości analiz przenosi się z badania układów strukturalnych bezpośrednio poprzedzających rewolucję na zrozumienie mechanizmu dynamiki wewnętrznej sporu, która zakorzeniona jest w długotrwałych relacjach danej grupy społecznej (ruchu bądź ruchów) z innymi aktorami (państwem, firmami komercyjnymi, konkurencyjnymi ruchami społecznymi itp.). Wybrzmiewa tutaj zatem głównie analityczny postulat badania zależności przyczynowo-skutkowych na wielu poziomach rzeczywistości społecznej oraz potrzeba identyfikacji endogennych (sekwencyjnych) mechanizmów powstawania i przebiegu

działań zbiorowych w czasie. Jest to jedyna jak dotąd próba zbudowania formalnych ram teoretycznych dla socjologicznych badań historycznych procesów społecznych.

Baldassarri (2009: 394) wskazuje, że chociaż niektórzy amerykańscy socjologowie historyczni wprost przyznają się do inspiracji socjologią analityczną, to ciągle brakuje kilku istotnych elementów do realizacji programu analitycznego. Przede wszystkim tylko nieliczne badania z zakresu *polityki sporu* i, ogólniej, socjologii ruchów społecznych zorientowanej na badanie przeszłości koncentrują się na wymiarze mikro pomimo deklaracji, że powinny integrować różne wymiary rzeczywistości społecznej. Przedstawione wyżej przykłady badań Goulda i Bearmana oraz prac Erikson i McLeana nad mechanizmami zmiany społecznej średniego zasięgu są raczej wyjątkami w tej dziedzinie. Trudność niesie za sobą modelowanie interakcji społecznych w zmieniającym się otoczeniu, a więc uwzględnienie zmienności i ciągłości relacji – problem, który był zazwyczaj nieuwzględniany w prezentowanych przez socjologów analitycznych bardziej abstrakcyjnych modelach. Socjologom analitycznym łatwiej w praktyce zrealizować postulat „metodologicznego indywidualizmu”, wykorzystując dane o współczesnych społeczeństwach. Podejmując studia nad społeczeństwami historycznymi, uczeni rzadko są w stanie znaleźć dane o działaniach samych jednostek w długim okresie. Dlatego w dalszym ciągu próby wyjaśniania działań zbiorowych opierają się na porównaniach pojedynczych, ograniczonych czasowo przypadków i statystycznej inferencji wyników na przypadki podobne z zastrzeżeniem niskiego stopnia generalizacji. Pewną nadzieję daje postępujący w szybkim tempie rozwój baz danych. Dla badaczy zmiany społecznej olbrzymie możliwości badań empirycznych stwarza baza *The Making of the Modern World*, w której przechowywane są zdigitalizowane listy handlowe, pamflety, dokumenty korporacji, a także spisy podatkowe państw europejskich datowane od XIV w. Bazy danych o protestach i wydarzeniach na świecie, takie jak Projekt GDELT poświęcony monitorowaniu protestów w czasie rzeczywistym, umożliwiają zobrazowanie i zgromadzenie wiedzy o zależnościach między wydarzeniami na całym świecie. Niestety wystandaryzowane zbiory danych o protestach typu *big data* nie sięgają najczęściej dalej niż do początku XX w. Dla badań porównawczych dobre efekty mogłaby przynieść integracja istniejących już zbiorów wydarzeń protestacyjnych tworzonych przez różne ośrodki akademickie. Jednym z wielu takich zbiorów jest *Documentation and Analysis of Protest Events in the Federal Republic of Germany, 1950–1996* (PRODAT project). Problem polega jednak na tym, że choć wewnętrznie wystandaryzowane

(w stosunku do wydarzeń zanotowanych z różnych źródeł prasowych), zbiory te nie poddają się łatwej integracji z innymi zbiorami danych, nawet mającymi za źródło te same dzienniki. Uczni stosujący PEA nie stworzyli jak dotąd jednolitych reguł dotyczących kodowania wydarzeń z prasy codziennej (Lorenzini, Kriesi, Makarov, Wüest 2021). Podobne problemy rysują się na płaszczyźnie metodologicznej – trudno zmierzyć, do jakiego stopnia prasa koncentruje się tylko na dużych wydarzeniach czy wydarzeniach zawierających przemoc itp. (McCarthy, McPhail, Smith 1996).

Integracja socjologii historycznej z socjologią analityczną sprawia problemy natury metodologicznej i technicznej. Przede wszystkim brak stosownych danych często uniemożliwia socjologom historycznym obserwację rzeczywistości społecznej na różnych poziomach i osiągnięcie metodologicznej precyzji postulowanej przez socjologów analitycznych. Obserwowane w ostatnim czasie wejście nauk społecznych w „złoty wiek” oznacza gwałtowny wzrost nowych zbiorów danych i metod analitycznych, interdyscyplinarność podejść i uznanie, że składniki te są niezbędne do rozwiązywania coraz trudniejszych problemów, przed którymi stają socjologowie. Moment ten definiuje także wzrost liczby interdyscyplinarnych zespołów pracujących wspólnie nad złożonymi pytaniami badawczymi (zob. Barabasi, Wang 2021). Pozostawia to nadzieję na wyjście z dotychczasowego impasu „zbyt ambitnych” projektów naukowych, które nie mają szans powodzenia ze względu na szeroką perspektywę porównawczą lub zbyt precyzyjnie sformułowane pytania badawcze. Dla socjologii historycznej rodzi to olbrzymie perspektywy wyjścia poza analizy pojedynczych przypadków i poszukiwania analogicznych mechanizmów społecznych w różnych epokach historycznych.

Bibliografia:

/// Adams J., Clemens E.S., Orloff A.S. 2005. *Remaking Modernity: Politics, History and Sociology*, Duke University Press.

/// Allison P.D., Stewart J.A. 1974. *Productivity Differences among Scientists: Evidence for Accumulative Advantage*, „American Sociological Review”, nr 39, s. 596–606.

/// Aykut E. 2011. *Ethnic Conflict, the Armenian Question, and Mob Violence in the Late Ottoman Empire*, [w:] *Globalizing Lynching History: Vigilantism and*

Extra-Legal Punishment from an International Perspective, red. M. Berg, S. Wendt, Palgrave Macmillan, s. 119–135.

/// Baldassarri D. 2009. *Collective Action*, [w:] *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*, red. P. Hedström, P. Bearman, Oxford University Press, s. 391–419.

/// Barabasi A.L., Wang D. 2021. *The Science of Science*, Cambridge University Press.

/// Barkey K. 2009. *Historical Sociology*, [w:] *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*, red. P. Hedström, P. Bearman, Oxford University Press, s. 721–734.

/// Biernacki R. 1995. *The Fabrication of Labor in Germany and Britain, 1640–1914*, University of California Press.

/// Biggs M. 2009. *Self-fulfilling Prophecies*, [w:] *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*, red. P. Hedström, P. Bearman, Oxford University Press, s. 294–315.

/// Biggs M. 2018. *Size Matters: Quantifying Protest by Counting Participants*, „Sociological Methods and Research”, vol. 47, no. 3, s. 351–383.

/// Bonnell V.E., Hunt L. 1999. *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture*, University of California Press.

/// Boudon R. 2002. *Sociology that Really Matters*, „European Sociological Review”, no. 18, s. 371–378.

/// Broccatelli Ch., Everett M., Koskinen J. 2016. *Temporal Dynamics in Covert Networks*, „Methodological Innovations”, no. 9, s. 1–14.

/// Butts C.T. 2008. *A Relational Event Framework for Social Action*, „Sociological Methodology”, vol. 38, no. 1, s. 155–200.

/// Cole J.R., Cole S. 1973. *Social Stratification in Science*, University of Chicago Press.

/// Diani M. 2003. *Network and Social Movements: A Research Program*, [w:] *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*, red. M. Diani, D. McAdam, Oxford University Press, s. 299–319.

/// Edwards G., Crossley N. 2009. *Measures and Meanings: Exploring the Ego-Net of Helen Kirkpatrick Watts, Militant Suffragette*, „Methodological Innovations”, no. 4, s. 37–61.

- /// Elster J. 1989. *The Cement of Society: A Study of Social Order*, Cambridge University Press.
- /// Erikson E. 2014. *Between Monopoly and Free Trade: The English East India Company*, Princeton University Press.
- /// Ginzburg C. 1989. *Ser i robaki*, tłum. R. Klos, PIW.
- /// Goldthorpe H.J. 2012. *O socjologii: integracja badań i teorii*, tłum. J. Słomczyńska, Wydawnictwo IFiS PAN.
- /// Gould R.V. 1995. *Insurgent Identities*, The University of Chicago Press.
- /// Gould R.V. 2002. *The Origins of Status Hierarchies: A Formal Theory and Empirical Test*, „American Journal of Sociology”, no. 107, s. 1143–1178.
- /// Hage J. 1994. *Formal Theory in Sociology*, State University of New York Press.
- /// Hechter M. 2000. *Containing Nationalism*, Oxford University Press.
- /// Hedström P. 2005. *Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology*, Cambridge University Press.
- /// Hedström P., Bearman P., red. 2009. *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*, Oxford University Press.
- /// Johnson D.P. 2008. *Contemporary Sociological Theory: An Integrated Multi-Level Approach*, Springer Science+Business Media Press.
- /// Jussim L., Eccles J., Madon S. 1996. *Social Perception, Social Stereotypes, and Teacher Expectations: Accuracy and the Quest for the Powerful Self-Fulfilling Prophecy*, „Advances in Experimental Social Psychology”, no. 28, s. 281–388.
- /// Jussim L., Harber K.D. 2005. *Teacher Expectations and Self-Fulfilling Prophecies: Knowns and Unknowns, Resolved and Unresolved Controversies*, „Personality and Social Psychology Review”, no. 9, s. 131–155.
- /// Kalyvas S.N. 2006. *The Logic of Violence in Civil War*, Cambridge University Press.
- /// Kerckhoff A.C., Glennie E. 1999. *The Matthew Effect in American Education*, „Research in Sociology of Education and Socialization”, no. 12, s. 35–66.
- /// Kontoleon N., Falzon L., Pattison P. 2013. *Algebraic Structures for Dynamic Networks*, „Journal of Mathematical Psychology”, vol. 57, no. 6, s. 310–319.

/// Kriesi H. 1995. *The Political Opportunity Structure of New Social Movements: Its Impact on Their Mobilization*, [w:] *The Politics of Social Protest: Comparative Perspectives on States and Social Movements*, red. J.C. Jenkins, B. Klandermans, University of Minnesota Press, s. 2–40.

/// Lachmann R. 2000. *Capitalists in Spite of Themselves: Elite Conflict and Economic Transitions in Early Modern Europe*, Oxford University Press.

/// Lazega E. 2021. *Networks and Neo-Structural Sociology*, [w:] *The Oxford Handbook of Social Networks*, red. R. Light, J. Moody, Oxford University Press, s. 50–71.

/// LeRoy Ladurie E. 1988. *Montaillou: wioska heretyków 1294–1324*, tłum. E.D. Żółkiewska, PIW.

/// Lorenzini J., Kriesi H., Makarov P., Wüest B. 2021. *Protest Event Analysis: Developing a Semiautomated NLP Approach*, „American Behavioral Scientist”, no. 23, s. 1–23.

/// Mahoney J., Rueschemeyer D. 2003. *Comparative Historical Analysis: Achievements and Agendas*, [w:] *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*, red. J. Mahoney, D. Rueschemeyer, Cambridge University Press, s. 3–38.

/// Makovi K., Hagen R., Bearman P. 2016. *The Course of Law: State Intervention in Southern Lynch Mob Violence 1882–1930*, „Sociological Science”, no. 3, s. 860–888.

/// McAdam D. 1988. *Freedom Summer*, Oxford University Press.

/// McAdam D. 1999. *Political Process and the Development of Black Insurgency: 1930–1970*, University of Chicago Press.

/// McAdam D., Tilly Ch., Tarrow S. 2001. *Dynamics of Contention*, Cambridge University Press.

/// McCarthy J., McPhail C., Smith J. 1996. *Images of Protest: Dimensions of Selection Bias in Media Coverage of Washington Demonstrations, 1982 and 1991*, „American Sociological Review”, no. 61, s. 478–499.

/// McLean P.D. 2011. *Patrimonialism, Elite Networks, and Reform in Late-Eighteenth-Century Poland*, „The Annals of the American Academy”, no. 636, s. 88–110.

/// Merton R.K. 1957. *Social Theory and Social Structure*, Free Press.

- /// Merton R.K. 1968. *The Matthew Effect in Science: The Reward and Communication Systems of Science Are Considered*, „Science”, no. 159, s. 56–63.
- /// Moody J. 2002. *The Importance of Relationship Timing for Diffusion*, „Social Forces”, vol. 81, no. 1, s. 25–56.
- /// Morris M., Kretzschmar M. 1995. *Concurrent Partnerships and Transmission Dynamics in Networks*, „Social Networks”, vol. 17, nos. 3–4, s. 299–318.
- /// Morris M., Kretzschmar M. 1997. *Concurrent Partnerships and the Spread of HIV*, „Aids”, vol. 11, no. 5, s. 641–648.
- /// Noguera J.A. 2006. *Introduction: Why We Need an Analytical Sociological Theory*, „Papers”, no. 80, s. 7–28.
- /// Obershall A. 1993. *Social Movements: Ideologies, Interests and Identities*, Transaction.
- /// Olson M. 2012 [1965]. *Logika działania zbiorowego*, tłum. S. Szymański, Scholar.
- /// Ostrom E. 1990. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press.
- /// Ostrom E. 1998. *A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action*, „American Political Science Review”, vol. 92, no. 1, s. 1–22.
- /// Ostrom E. 2000. *Collective Action and the Evolution of Social Norms*, „Journal of Economic Perspectives”, vol. 14, no. 3, s. 137–158.
- /// Phillips D.J. 2001. *The Promotion Paradox: Organizational Mortality and Employee Promotion Chances in Silicon Valley Law Firms, 1946–1996*, „American Journal of Sociology”, no. 106, s. 1058–1098.
- /// Podolny J.M. 1993. *A Status-Based Model of Market Competition*, „American Journal of Sociology”, no. 98, s. 829–872.
- /// Rawski T. 2019. *Boszniacki nacjonalizm. Strategie budowania narodu po 1995 roku*, Wydawnictwo Scholar.
- /// Restivo M., Rijt van de A. 2012. *Experimental Study of Informal Rewards in Peer Production*, „PlosOne”, 7(3): e34358. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0034358>; dostęp: 4.07.2021.
- /// Skocpol T. 1984. *Visions and Method in Historical Sociology*, Cambridge University Press.

- /// Snijders T.A.B. 2001. *The Statistical Evaluation of Social Network Dynamics*, „Sociological Methodology”, no. 31, s. 361–395.
- /// Snijders T.A.B. 2011. *Statistical Models for Social Networks*, „Annual Review of Sociology”, no. 37, s. 131–153.
- /// Stinchcombe A. 1978. *Theoretical Methods in Social History*, Academic Press.
- /// Tarrow S. 1996. *States and Opportunities: The Political Structuring of Social Movements*, [w:] *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, red. D. McAdam, J.D. McCarthy, M.N. Zald, Cambridge University Press, s. 41–62.
- /// Tarrow S. 1998. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge University Press.
- /// Thelen K. 2004. *How Institutions Evolve: The Political Economy of Skills in Germany, Britain, the United States, and Japan*, Cambridge University Press.
- /// Tilly Ch. 1978. *From Mobilization to Revolution*, Addison-Wesley Pub. Co.
- /// Tilly Ch. 1992. *Coercion, Capital and European States, AD 990–1992*, Blackwell.
- /// Tilly Ch. 1994. *States and Nationalism in Europe*, „Theory and Society”, no. 23, s. 131–146.
- /// Tilly Ch. 2009. *Katalogi zdarzeń jako teorie*, tłum. A. Dziuban, [w:] *Nowe perspektywy teorii socjologicznej*, red. A. Manterys, J. Mucha, Nomos, s. 89–115.
- /// Udehn L. 2001. *Methodological Individualism: Background, History and Meaning*, Routledge.
- /// Wada T. 2005. *Civil Society in Mexico: Popular Protest amid Economic and Political Liberalization*, „International Journal of Sociology and Social Policy”, vol. 25, no. 1–2, s. 87–117.
- /// Wallerstein I.M. 1974. *The Modern World-System, Studies in Social Discontinuity*, Academic Press.
- /// Zemon-Davies N. 2011 [1983]. *Powrót Martina Guerre*, tłum. P. Szulgit, PIW.

/// Abstrakt

Socjologowie analityczni wydają się podzielać przekonanie, że najlepszym sposobem wyjaśniania zjawisk społecznych są teorie średniego zasięgu, a zachowania społeczne są wypadkową zachowań jednostek. Działania podmiotów w skali mikro realizują się na poziomie grup i instytucji społecznych, a poziom makro oddziałuje na jednostki poprzez fakty społeczne oraz kontekst, w którym dokonuje się socjalizacja. Program socjologii analitycznej miał w założeniu służyć pogłębieniu rozumienia zjawisk społecznych o wyjaśnienie mechanizmów ich powstawania. Nie wystarczy zaobserwowanie korelacji między zmiennymi, konieczne jest zanalizowanie tego, jak przebiega głęboka zależność między poszczególnymi elementami budującymi wyjaśniany mechanizm społeczny – dowodził Peter Hedström. Przy tak skonstruowanych postulatach teoretycznych i metodologicznych szczególną słabość dostrzega się w analizach z dziedziny socjologii historycznej. Socjologia historyczna może jednak przyjąć dodatkowe założenia metodologiczne, które pozwolą jej na włączenie niektórych założeń socjologii analitycznej i przez to wzbogacenie potencjału poznawczego socjologii historycznej, a także systematyzację i formalizację jej dorobku.

Artykuł ma na celu pokazanie, że istnieje możliwość integracji socjologii analitycznej z socjologią historyczną. Socjologia historyczna może otrzymać nowy impuls badawczy poprzez wykorzystanie dostępnych archiwów historycznych i zastosowanie reguł metodologicznych proponowanych przez socjologię analityczną. Szczególnie ważne wydaje się zastosowanie analizy sieci społecznych.

Słowa kluczowe:

socjologia historyczna, socjologia analityczna, działania zbiorowe, ruchy społeczne, metodologia nauki, techniki badawcze, sieci społeczne

/// Abstract

Analytical Historical Sociology: Prospects of the Discipline

Analytical sociologists seem to share the belief that mid-range theories are the best way to explain social phenomena, and that social behaviour is a product of individual behaviour. The activities of individuals at the micro level are carried out at the level of social groups and institutions, and the macro level influences individuals through social facts and the context in which socialisation takes place. The programme of analytical sociology was

intended to deepen the understanding of social phenomena and to explain the mechanisms of their formation. It is not enough to observe the correlation relationships between the variables, it is necessary to analyse the deep dependence between the elements that build the social mechanism to be explained – argued Peter Hedström. With theoretical and methodological postulates constructed in such a way, a particular weakness is perceived in analyses in the field of historical sociology. Historical sociology, however, may adopt additional theoretical assumptions, which will allow it to adopt some of the methods of analytical sociology, and thus it may enrich the informative potential of historical sociology, as well as systematise and formalise the discipline.

The article aims to show that it is possible to integrate analytical sociology with historical sociology. Historical sociology can receive a new research impulse by making use of the available historical archives and applying the methodological rules proposed by analytical sociology. The use of social network analysis seems to be of particular importance.

Keywords:

historical sociology, analytical sociology, collective action, social movements, science methodology, research techniques, social networks

/// **Daniel Płatek** – adiunkt w Instytucie Studiów Politycznych PAN. Zajmuje się socjologią historyczną, badaniami działań zbiorowych oraz metodologią nauki. Ostatnio opublikował książkę *Spór polityczny w Iranie i Imperium Osmańskim* (2020). Autor licznych artykułów naukowych, m.in. *Mobilizing on the Extreme Right in Poland* (2017) oraz *Przemoc skrajnej prawicy w Polsce: analiza strategicznego pola ruchu społecznego* (2020).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8253-3622>

E-mail: dplatek21@gmail.com